

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.43>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ

Герич А.Й.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
кафедра адміністративного, фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Герич А.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
кафедра цивільного права та процесу,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Герич А.Й., Герич А.В. Забезпечення права на життя різних категорій осіб в умовах війни.

У даній роботі досліджено питання забезпечення права на життя різних категорій осіб в умовах війни.

В умовах сьогодення актуальність і важливість права на життя людини, його реалізацію та захист є очевидною, оскільки без такого фундаментального права всі інші права втрачають будь-яке значення. Життя є необхідною умовою реалізації всіх прав і свобод людини. Це право закріплено в усіх договорах про права людини і є частиною універсального міжнародного права.

Зазначено те, що рішення міжнародних і національних судів щодо поваги до права на життя під час збройного конфлікту не завжди чіткі, оскільки вони часто призводять до погроз урядам вийти з міжнародних механізмів захисту прав людини. Механізми захисту права на життя потребують удосконалення. 30 жовтня 2018 року Комітет ООН з прав людини прийняв загальний коментар № 36 до ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, де він намагався вирішити основні проблеми, пов'язані із захистом прав людини на життя. Але, незважаючи на ухвалення такого важливого акту, багато питань залишаються відкритими.

До особливостей зобов'язань держави щодо захисту права на життя в умовах воєнного конфлікту належать питання підсудності в умовах окупації території; перелік зобов'язань держави під час збройного конфлікту; межі необхідності застосування сили у законних військових діях, у контексті необхідності протидії терористичним актам, проведення спеціальних операцій; особливості розслідування фактів позбавлення життя.

Зроблено висновок, згідно з яким право на життя є невід'ємним правом кожної людини, яке гарантується Основним Законом нашої держави, нормативно-правовими актами та низкою міжнародних актів.

Ключові слова: життя, міжнародні акти, війна, збройний конфлікт, країна-агресор, повномасштабне вторгнення, варварські війська, РФ, режим воєнного стану.

Gerich A.Y., Gerich A.V. Ensuring the right to life of various categories of persons in conditions of war.

This work examines the issue of ensuring the right to life of various categories of persons in wartime conditions.

In today's conditions, the relevance and importance of the right to human life, its realization and protection is obvious, because without such a fundamental right, all other rights lose any meaning. Life is a necessary condition for the realization of all human rights and freedoms. This right is enshrined in all human rights treaties and is part of universal international law.

It is noted that the decisions of international and national courts regarding respect for the right to life during an armed conflict are not always clear, as they often lead to threats to governments to withdraw from international human rights protection mechanisms. Mechanisms for protecting the right

to life need improvement. On October 30, 2018, the UN Committee on Human Rights adopted General Comment No. 36 to Art. 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, where he tried to solve the main problems related to the protection of human rights to life. But, despite the adoption of such an important act, many questions remain open.

The peculiarities of the state's obligations to protect the right to life in the conditions of a military conflict include issues of jurisdiction in the conditions of the occupation of the territory; the list of obligations of the state during an armed conflict; the limits of the need to use force in legitimate military actions, in the context of the need to counter terrorist acts, conduct special operations; peculiarities of the investigation of facts of deprivation of life.

It was concluded that the right to life is an inalienable right of every person, which is guaranteed by the Basic Law of our country, normative legal acts and a number of international acts.

Key words: life, international acts, war, armed conflict, aggressor country, full-scale invasion, barbarian troops, russian federation, martial law regime.

Актуальність теми. В умовах сьогодення актуальність і важливість права на життя людини, його реалізацію та захист є очевидною, оскільки без такого фундаментального права всі інші права втрачають будь-яке значення. Життя є необхідною умовою реалізації всіх прав і свобод людини. Це право закріплено в усіх договорах про права людини і є частиною універсального міжнародного права. Незважаючи на це, право на життя є відносним і за певних юридичних і фактичних умов може бути законно обмежено. На практиці основною загрозою та перешкодою для реалізації цього права є збройні конфлікти та ситуації насильства всередині держави.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали роботи вітчизняних і зарубіжних теоретиків та істориків права, а саме: С.С. Алексєєва, М.Й. Байтіна, Ю.А. Ведернікова, С.П. Головатого, О.М. Головка, В.А. Греченка, С.Д. Гусарєва, М.С. Кельмана, М.І. Козюбри, В.В. Копейчикова, А.Ф. Крижановського, М.М. Марченка, О.В. Петришина, П.М. Рабіновича, Є.Б. Ручкіна, О.Ф. Скакун, О.Д. Тихомирова, В.Д. Ткаченка, О.Н. Ярмиша, М.М. Яцишина та ін.

Автори ставлять собі за мету зробити аналіз окремих аспектів системи забезпечення права на життя різних категорій осіб в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, варто наголосити на тому, що внаслідок повномасштабного вторгнення варварських військ рф на нашу суверенну територію в Україні був введений правовий режим воєнного стану. Відтак, повноцінне функціонування країни зазнало певних змін в усіх сферах суспільного життя.

Зрозуміло, що велика кількість смертей в Україні – це не просто жорстокість, а звірство. Ця війна поза межами. Але особливо вражає загибель дітей [1].

Право на життя закріплено також у статті 3 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність». Більш широке поняття права на життя визначено в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року. У статті 6 зазначено, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути безкінечно позбавлений життя. В Україні право на життя закріплено статтею 27 Конституції України: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути безкінечно позбавлений життя. Обов'язок держави – захистити життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Говорячи про міжнародні нормативні акти, які захищають право людини на життя, слід зазначити, що міжнародне право не містить імперативної норми щодо паралельного застосування під час збройних конфліктів норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини.

Проте, як неодноразово зазначалося в рішеннях Міжнародного Суду ООН, Генеральної Асамблеї, Комісії ООН з прав людини, міжнародна практика все ж визнає обов'язковість їх одночасного застосування, а МГП діє як *lex specialis* по відношенню до МППЛ [2, с. 20].

Тому відносини щодо захисту права на життя, що виникають під час збройних конфліктів у зоні бойових дій, регулюються насамперед нормами МГП, поширюючи його захист лише на захищених осіб: поранених, хворих, військовополонених, цивільне населення та осіб, що припинили брати безпосередню участь у бойових діях. Зокрема, найважливішими нормативними актами у цій сфері є: Женевські конвенції 1949 р. та два Додаткових протоколи до них, Гаазькі конвенції 1907 р., звичаєві норми тощо.

Зазначу, що право на життя на війні майже беззахисне. Рішення міжнародних і національних судів щодо поваги до права на життя під час збройного конфлікту не завжди чіткі, оскільки вони часто призводять до погроз урядам вийти з міжнародних механізмів захисту прав людини.

Механізми захисту права на життя потребують удосконалення. 30 жовтня 2018 року Комітет ООН з прав людини прийняв загальний коментар № 36 до ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, де він намагався вирішити основні проблеми, пов'язані із захистом прав людини на життя. Але, незважаючи на ухвалення такого важливого акту, багато питань залишаються відкритими.

У статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що право кожного на життя охороняється законом. Ніхто не може бути навмисно позбавлений життя інакше, як у разі виконання смертного вироку судом після визнання його винним у вчиненні злочину, за який законом передбачено таке покарання.

Позбавлення життя не вважається вчиненим з порушенням цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) захистити будь-яку особу від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або запобігання втечі особи, яка законно затримана;
- в) при виконанні законних дій щодо придушення заворушень чи повстань.

Саме тому стаття 2 містить два основні зобов'язання: загальне зобов'язання захищати право на життя законом і заборону навмисної смерті, обмежену вичерпним переліком винятків. Через свою фундаментальну природу ця стаття також містить процесуальний обов'язок щодо проведення ефективного розслідування тверджень про порушення її матеріального аспекту.

Відповідно, мови відступу від зобов'язань за цією Конвенцією під час війни чи іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації, закріплені в статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає можливість будь-якої високої Договірної Сторони вживати заходів, що відступають від нього. Зобов'язання за цією Конвенцією лише в тій мірі, в якій це вимагається гостротою ситуації та за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням за міжнародним правом. Проте це положення не може бути підставою для відступу від статті 2 [3, с. 45].

До особливостей зобов'язань держави щодо захисту права на життя в умовах воєнного конфлікту належать:

- питання підсудності в умовах окупації території;
- перелік зобов'язань держави під час збройного конфлікту;
- межі необхідності застосування сили у законних військових діях, у контексті необхідності протидії терористичним актам, проведення спеціальних операцій;
- особливості розслідування фактів позбавлення життя.

У своїй практиці ЄСПЛ жодного разу не використовував підставу відступу від права на життя «через законні військові дії». Щоб визначити, чи було порушено право на життя у разі виключно необхідного застосування сили, необхідно враховувати наступні елементи: пропорційність застосування сили в конкретній ситуації та мету, яку переслідувала держава. Зобов'язання держави щодо захисту права на життя також повинні поважатися під час збройних конфліктів, і хоча міжнародні договори дозволяють державам відступати від певних правил під час надзвичайних ситуацій, відступи від права на життя не допускаються.

З-поміж іншого, варто зазначити про те, що права людини гарантовані Європейською конвенцією з прав людини продовжують застосовуватися під час війни. Держави зобов'язані не порушувати права людини під час війни та збройних конфліктів. Кожен має можливість наполягати на дотриманні своїх прав і може звернутися до Європейського суду з прав людини із заявою про можливе порушення державою своїх зобов'язань в умовах війни.

У цьому, безсумнівно, також відіграє роль Європейський суд з прав людини, оскільки він відкритий для звернень від людей, які постраждали під час збройного конфлікту та чий права не можуть бути відновлені або, здається, вони не можуть відновити їх за допомогою національних засобів правового захисту. Проте зрозуміло, що суд, розглядаючи за своїм характером окремі справи та індивідуальні справи, має певні обмеження – мова йде про можливість розгляду дуже великої кількості справ. Правильним підходом було б створити механізми правового захисту на державному рівні. Але там, де держава не може впоратися або порушує свої зобов'язання за Європейською конвенцією з прав людини, вже є роль ЄСПЛ, який допоможе в цьому [4, с. 180].

Європейський суд з прав людини дуже серйозно змінюється після вторгнення росії в Україну, як змінюється Рада Європи, інші міжнародні організації та вся Європа. Зараз у Європейському суді з прав людини програє держава, щодо якої надходить найбільше заяв про порушення Європейської конвенції з прав людини – російська федерація. Суд повинен буде вирішити, як діяти щодо приблизно 18 тисяч ще не розглянутих заяв проти Росії, і буде обрана відповідна стратегія. Тобто є всі підстави сподіватися, що ЄСПЛ усуне прогалину та швидше ухвалить ключові рішення.

Відповідно, ЄСПЛ, який є взірцем для інших механізмів і має найширшу та найширшу практику захисту права на життя, не застосовує спрямованість норми МГП, лише згадуючи окремі її положення, що є головним досягненням Суду, який таким чином входить до загального тесту законності позбавлення. Право на життя має два важливі елементи: обов'язок оцінювати застосування смертельної сили в кожній окремій ситуації, а не в загальному контексті, а також обов'язкове застосування суворої перевірки пропорційності та абсолютна необхідність позбавлення особи життя під час збройного конфлікту, що свідчить про бажання Суду посилити захист права на життя як основного права кожної людини.

Висновок. Підсумовуючи викладене, варто зауважити що право на життя є невід'ємним правом кожної людини, яке гарантується Основним Законом нашої держави, нормативно-правовими актами та низкою міжнародних актів. Конституційна система захисту права на життя людини є важливим, а по суті визначальним складовим елементом загальнодержавної системи конституційного права України, оскільки вона здійснює системоутворюючий вплив на інші елементи (засади) конституційного ладу нашої держави. Всі відображені в Конституції України елементи конституційної системи захисту права на життя людини, незважаючи на пряму дію конституційних норм та їх застосування на всій території країни, потребують законодавчої конкретизації та розвитку. Деталізація різних компонентів конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина сприяє формуванню відносно самостійних блоків, серед яких правозахисна та правоохоронна система українського суспільства та держави. Конституційна система захисту права на життя людини загалом є достатньо розгалуженою, основними елементами якої є її суб'єкти, об'єкти, принципи, а також гарантії права. В той же час, в досліджуваній системі основними є саме суб'єкти, адже вони є генераторами суспільної діяльності, активності, носієм інтересу й учасником суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Правові наслідки та обмеження в умовах воєнного стану. 2022. URL: <https://pon.org.ua/povnyu/9309-pravovi-naslidky-ta-obmezhenia-v-umovakh-voienno-go-stanu.html>.
2. Гнатівський, М.М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для юристів громадських приймалень. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.
3. Кориневич, А.О. Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України: *навч. посіб.* Одеса: Фенікс, 2015. 78 с.
4. Мартиновський Д.П. Міжнародні стандарти прав людини та конституційне забезпечення політичних прав і свобод громадян в Україні. *Наше право.* 2013. № 1. С. 180–185.
5. Белов Д.М., Сестренікова О. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: конституційні засади. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право».* Випуск № 41. 2016 р. С. 70–74.
6. Белов Д.М. Захист прав і свобод людини і громадянина органами системи міжнародної кримінальної юстиції. *Конституційно-правові аналітичні студії.* 2016. № 2. С. 33–36.
7. Белов Д.М., Громовчук М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні засади. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право».* Випуск 42. 2017 р. С. 27–31.